

Att intervjua unga utan fullständig gymnasieutbildning – utmaningar och strategier

Lena Lidström

Institutionen för tillämpad utbildningsvetenskap, Umeå universitet

lena.lidstrom@educ.umu.se

Glappet mellan skola och arbete

Ungas övergångar från skola till arbete har i många länder blivit längre och mer vanskliga de senaste decennierna. En grupp som möter särskilda svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden och risker för social exklusion är unga med ofullständig gymnasieutbildning. Den ökande andelen ”unga utanför” saknar ofta fullständig gymnasieutbildning (SOU 2003:92), och saknar slutbetyg gör framförallt unga som har funktionshinder, utländsk bakgrund eller lågutbildade föräldrar (Riksrevisionsverket 2006; Skolinspektionen 2009). Svenska studier pekar på brister och stora lokala skillnader när det gäller politiska och institutionella strategier för att unga ska fullfölja sin gymnasieutbildning och för att underlätta deras övergångar mellan skola och arbete (Hansson & Lundahl 2004; Lidström 2009; Skolinspektionen 2009).

Projektet ”Osäkra övergångar”

I ett nystartat, större, fyraårigt forskningsprojekt ”Osäkra övergångar. Unga utan fullständig gymnasieutbildning: vägarna och åtgärderna i longitudinellt perspektiv” kommer vi att studera frågorna ovan i såväl strukturella och institutionella analyser som biografiska studier. En delstudie - den jag knyter an till i detta paper - ska baseras på intervjuer med cirka åttio unga vuxna med ofullständig gymnasieutbildning som bor i ett tjugotal strategiskt utvalda svenska kommuner. Vi ska i två intervjuer med cirka ett års mellanrum fånga deras berättelser om gymnasietiden och förloppet därefter, och om deras möten med olika insatser avsedda att främja möjligheter i utbildning och arbetsliv. För de intervjuer jag ska genomföra är jag mån om att inkludera ett antal unga med funktionsnedsättningar.

I jämförelse med mina tidigare erfarenheter av forskningsintervjuer med arbetslösa unga vuxna med olika utbildningsbakgrund (Lidström 2009) antar jag att *fler* - men inte alla - intervjupersoner i det nya projektet befinner sig i utsatta livssituationer. Det behöver jag planera inför, även om jag samtidigt utgår från

att alla intervjupersoner har resurser, förhoppningar och erfarenheter av framgångar.

Syftet med detta paper är att öka kunskapen om kritiska etiska, metodologiska och praktiska aspekter med att involvera unga som riskerar social exklusion i forskning. Särskilt behandlas svårigheter och utvägar för att rekrytera intervjupersoner och för att bygga intervjuallianser.

Att involvera unga som riskerar marginalisering

Ungas röster har fått större utrymme i forskningen de senaste tjugo åren. Det har bidragit till en utveckling av angreppssätten, framförallt kvalitativa och deltagande sådana, och till en intensifierad forskningsdebatt om etiska frågor (Conolly 2008; Morrow 2008). Med ungas deltagande avser forskare olika saker: (i) att insamla ungas utsagor, (ii) att använda aktiverande metoder vid insamlandet, eller (iii) att unga fungerar som medforskare. En trend är att allt fler använder unga som medforskare. Ett sådant angreppssätt är dock inte alltid eftersträvansvärt menar Conolly (2008) utifrån sin studie av socialt exkluderade unga, men att uppgiftsbaserade aktiviteter i hennes studie bidrog till ökat engagemang bland deltagarna. Vår intervjustudie i projektet "Osäkra övergångar" kommer att fokusera ungas utsagor, och eventuellt inbegripa någon form av aktiverande metod.

Att forskning involverar deltagare från utsatta grupper anses särskilt viktigt (Bhopal 2010; Conolly 2008; Emmel m.fl. 2007). Andra problematiserar emellertid dikotomin mellan utsatta respektive icke utsatta forskningsdeltagare (Taket 2008), risken att reproducera stereotyper i specialpedagogisk forskning (Tangen 2008) och ungdomsforskningens fokus på riskgrupper – arbetslösa, drop-outs, kriminella, unga föräldrar etc. – medan situationen för "vanliga" unga åsidosätts (Bennet m.fl. 2003). Samtidigt konstateras att *vissa* riskgrupper försummas i forskning, t.ex. unga med inlärningssvårigheter och individer som har svårt att uttrycka sig (Lennox m.fl. 2005; Thompson & Phillips 2007).

Diskussioner som rör frågor om etik och makt är frekventa i forskning med unga och unga i utsatta situationer (Conolly 2008; Morrow 2007). Tre aspekter som ofta diskuteras är: (i) att ungas kompetens, perception och referensramar varierar beroende på sociala skillnader, (ii) att unga riskerar att exploateras i interaktioner med vuxna forskare, och (iii) att skilda referenspunkter och maktrelationer mellan vuxna forskare och unga deltagare blir problematisk i tolkning, analys och presentation av forskningsresultat (Morrow 2008). Frågor om informerat samtycke, konfidentialitet och kontakten med deltagaren får mycket uppmärksamhet i forskning. Men det är också viktigt att vara medveten om att ojämna maktrelationer inte kan övervinnas en gång för alla utan fordrar forskar-

rens kontinuerliga reflektion (Conolly 2008). Till etiska frågor hör även forskarens makt att välja undersökningsgrupp och teoretiska utgångspunkter samt forskarens ansvar att beakta konsekvenser för bredare grupper av unga människor och möjliga policyimplikationer (Morrow 2008).

Att rekrytera från grupper ”hard to reach”

I forskningen behandlas att det finns särskilda svårigheter med att rekrytera deltagare från riskgrupper. Ett bekymmer är att överhuvudtaget få kontakt med potentiella deltagare. Enligt Emmel m.fl. (2007) är tre vanliga tillvägagångssätt snöbollsmetoden, annonser av olika slag och att gå via ”gatekeepers”, dvs. organisationer där de individer man försöker nå finns samlade. Eftersom vår studie ska genomföras i tjugo kommuner spridda över Sverige är snöbollsmetoden eller annonser svåra att genomföra. Därför planerar jag att gå via en eller flera gatekeepers. Valet av gatekeeper är väsentligt eftersom organisationen kan ha ett intresse av att tysta och skydda (vissa) unga människor (Reeves 2007), och för att individens mån av tillit till organisationen påverkar relationen till forskaren och därmed utfallet (Emmel m.fl. 2007.). Emmel m.fl. (2007) identifierar tre typer av gatekeepers - formella, mångsidiga och informella - och finner att den mångsidiga typen fungerade bäst i deras studie av socialt utsatta människor. Utifrån deras definitioner konstaterar jag att det knappast finns någon mångsidig (eller informell) organisation för unga med ofullständig gymnasieutbildning. Därför kommer vi att nyttja någon formell gatekeeper, och jag planerar att gå via Arbetsförmedlingen åtminstone för intervjuerna med unga funktionshindrade. Arbetsförmedlingen finns i alla svenska kommuner, har ett dataregister som innefattar mina urvalskriterier och har ställt sig positiva till att bidra. Andra möjliga verksamheter skulle kunna vara utbildningsanordnare eller ungdomsprojekt. En nackdel är att urvalet skulle begränsas till unga som deltar i vissa typer av aktiviteter vid intervjutillfället.

En utmaning vid den första kontakten blir att motivera potentiella informanter att delta och samtidigt beakta forskningsetiska principer om deltagandets frivillighet. I forskning nämns argument man kan framhålla som forskare: att deltagare får chansen att prata om sin situation med någon som verkligen lyssnar, att det inte finns några rätt eller fel i livsberättelser, att deras röster ger avtryck i forskning samt att kompensera deras deltagande. Betydelsen av forskarens attityd lyfts också fram, och att öppenhet och genuint intresse är gynnsamt. Vidare uppmärksammas särskilda aspekter när man ska rekrytera mindre resursstarka forskningsdeltagare via en formell gatekeeper. I de fallen behöver forskaren vara tydlig gentemot deltagaren att det inte finns några länkar mellan organisationen och forskaren, och undvika sådant som kan förknippas med organisationen (Emmel m.fl. 2007). Av den anledningen kommer jag vid den första kontakten med potentiella deltagare att betona min fristående ställning och erbjuda mötesplatser som inte förknippas med skola, arbetsförmedling eller

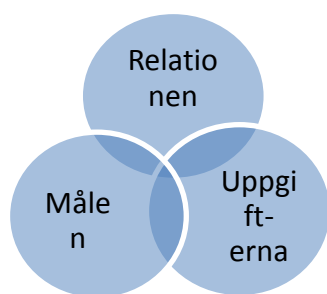
andra myndigheter. Enligt min erfarenhet är andra konkreta metoder att betona deltagandets frivillighet och att vara öppen för förhandlingar, t.ex. att personen får bestämma tid och plats.

Att bygga intervjuallianser

I forskningen behandlas att det kan vara svårare att skapa intervjuallianser med personer som riskerar marginalisering. Dåliga erfarenheter från skola och andra myndigheter kan leda till misstänksamhet och bristande tillit i möten med forskare och andra representanter för det "etablerade samhället" (Emmel m.fl. 2007; Reeves 2007).

Jag använder några strategier i professionella möten med personer som kan befinna sig i utsatta livssituationer. Innan jag börjar med min agenda ger jag individen möjlighet att prata om vad som är viktigt och aktuellt vid intervjutillfället, alltså vart personen befinner sig tanke- och känslomässigt. I det skedet använder jag medvetet samtalmetodiska färdigheter med fokus på aktivt lyssnande, klargörande frågor och att "spegla tillbaka" det individen uttrycker utan att tolka eller värdera. En annan taktik använder jag i intervjuer som präglas av spänningar, och innebär att jag upprepar och understryker deltagandets frivillighet: Att personen under pågående intervju och utan några som helst konsekvenser kan avstå från att svara på mina frågor eller gå ut genom dörren och aldrig se mig mer. Det leder vanligen till fnissningar, försäkringar om att personen vill intervjuas och lättad stämning. Ingen har tystnat eller lämnat rummet, men av andra responser förstår jag att sådana simpla utspel från min sida inte fungerar och att mer nedtonade och långvariga ansträngningar fordras. Sammantaget innebär mina strategier att jag släpper kontrollen och gör situationen förhandlingsbar för intervjupersonen. I forskningen på området framgår andra metoder för att uppnå detta (se en översikt i Kirk 2007). Vidare argumenteras utifrån sådana ledmotiv, exempelvis, för olika sätt att skapa tillit (Liamputtong 2007), för aktiverande övningar (Conolly 2008), för att fokusera individens berättelser (Czarniawska 2004) och för vissa samtalsmetodiska metoder och färdigheter (Reid 2008).

Gabriel (2009), som använder begreppet *forskningsallians*, skissar en modell med tre komponenter (se figur 1) och uppger forskarens huvuduppgifter inom varje del.

Figur 1: Forskningsalliansen (Gabriel 2009, s 148).

Relationskomponenten avser relationens form, kvalitet och process; anknytningen mellan forskare och deltagare; samt en "compassionate distance" (en vilande närvaro av empati och gränssättning som framkallas vid behov). *Målkomponenten* innefattar syftet med forskningsprojektet och forskningsfrågorna. *Uppgiftskomponenten* avser genomförandet av intervjun under etiska former och att komma överens om deltagandet.

Gabriels modell är en aning begränsad, exempelvis saknar jag kontextuella aspekter och ett vidkännande av att såväl forskare som intervjupersoner kan ha ytterligare mål än de officiella. Modellens enkelhet bidrar dock till att den är lätt att hålla i minnet och analysera intervjuer utifrån. Dessutom ger Gabriel mig termer för att försöka beskriva mina erfarenheter av att bygga allianser med människor i utsatta livssituationer: Jag uppfattar att relationskomponenten vanligen tar mer tid i anspråk, och särskilt inledningsvis får jag hålla tillbaka mål- och uppgiftskomponenterna. Men även efter jag varseblivit en tillåtelse från intervjupersonen att gå vidare och ta itu med mina egentliga frågor fordras fortsättningsvis en "compassionate distance" på hög beredskapsnivå.

Avslutande kommentarer

I arbetet med detta paper har jag begrundat min ståndpunkt när det gäller dikotomin mellan utsatta respektive icke-utsatta människor. Jag kan inte blunda för de skillnader jag iakttagit i professionella möten med personer i trygga ekonomiska och sociala situationer respektive personer i marginaliserade positioner. De sistnämnda inleds sällan på pluskontot, och tarvar vanligen mer sensibilitet, fantasi och respons från min sida. Att synliggöra sådana skillnader är angeläget. Om jag bortser från mitt ansvar som forskare i det avseendet bidrar jag till större bortfall, skevare urval och mindre uppriktiga utsagor än nödvändigt i min studie. Däremot uppfattar jag kategoriseringar i utsatta respektive icke-utsatta alltför förenklade. Mer fruktbart i möten med unga drop-outs är en acceptans för heterogenitet och mångtydighet, liksom en medvetenhet om att det finns olika typer av utsatthet, att individer hanterar marginalisering på olika sätt och att sårbarhet inte alltid är särskilt uppenbar.

För det andra drar jag slutsatser om forskningsfältet. Att det finns forskning om att involvera unga människor som riskerar social exklusion var en positiv överraskning. Därmed finns kunskaper och erfarenheter att ta del av inför min kommande intervjustudie. Dessutom har arbetet med detta paper väckt mitt intresse för att bidra till forskningsområdet utifrån min intervjustudie. En försummad vinkel i tidigare forskning om att involvera unga är – paradoxalt nog – att helt enkelt fråga intervjupersonerna: Vad är anledningen till deras deltagande? Vilka var deras farhågor inför intervjun? Hur tror de att forskare kan nalkas unga som är tveksamma för att de ska tacka ja till att delta? En annan aspekt handlar om att analysera i vilken mån olika strategier för att skapa intervjuallianser verkar fungera, baserat på de anteckningar jag kommer att göra efter varje intervju. Det är alltså i sådana frågor som jag tänker mig kunna bidra till ökad kunskap efter mina intervjuer med unga utan fullständig gymnasieutbildning.

Referenser:

- Bennet, A., Cielik, M. & Miles, S. (2003). *Researching youth*. New York: Palgrave Macmillan.
- Bhopal, K. (2010). Gender, identity and experiences: Researching marginalized groups. *Women's Studies International Forum*, doi:10.1016/j.wsif.2009.12.005.
- Czarniawska, B. (2004). *Narratives in social science research*. London: Sage.
- Conolly, A. (2009). Challenges of Generating Qualitative Data with Socially Excluded Young People. *International Journal of Social Research Methodology*, 11:2, 201-214.
- Emmel, N., Hughes, K., Greenhalgh, J. & Sales, A. (2007). Accessing Socially Excluded People – Trust and the Gatekeeper in the Researcher-Participant Relationship. *Sociological Research Online*, 12:2, 1-14.
- Gabriel, L. (2009). Exploring the researcher-contributor research alliance. I: Gabriel, L. *Relational ethics in practice: narratives from counselling and psychotherapy*
- Hansson, K. & Lundahl, L. (2004). Youth politics and local constructions of youth. *British Journal of Sociology of Education*, 25:22, 161-178.
- Kirk, S. (2006). Methodological and ethical issues in conducting qualitative research with children and young people: A literature review. *International Journal of Nursing Studies*, 44, 1250-1260.

- Lennox, N., Taylor M., Rey-Conde, T., Dain, C., Purdie, D. & Boyle, F. Beating the barriers: Recruitment of people with intellectual disability to participate in research. *Journal of Intellectual Disability Research*, 49:4, 296-305.
- Liamputtong, P. (2007). *Researching the vulnerable: a guide to sensitive research methods*. London: Sage.
- Lidström, L. (2009). *En resa med osäkra mål. Unga vuxnas övergångar från skola till arbete i ett biografiskt perspektiv*. Umeå: BUSV, Umeå universitet.
- Morrow, V. (2008). Ethical dilemmas in research with children and young people about their social environments. *Children's Geographies*, 6:1, 49-61.
- Reeves, J. (2007). 'Tell Me Your Story': Applied Ethics in Narrative Research with Young Fathers. *Children's Geographies*, 5:3, 253-265.
- Reid, H. L. (2008). Career guidance for at risk young people: Constructing a way forward. I: Athanasou & Van Esbroeck (red.). *International Handbook of Career Guidance*. Dordrecht: Springer.
- Riksrevisionsverket (2006). *Elever med funktionshinder*. Stockholm: Riksrevisionsverket.
- Skolinspektionen (2009). *Varannan i mål. Om gymnasieskolans (o)förmåga att få alla elever att fullfölja sin utbildning*. Kvalitetsgranskning. Rapport 2009:1.
- SOU 2003:92. *Unga utanför*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Taket, A. (2008). Review. Researching the vulnerable: a guide to sensitive research methods. *Australian and New Zealand Journal of Public Health*, 32:2, 195-196.
- Tangen, R. (2008). Listening to children's voices in educational research: some theoretical and methodological problems. *European Journal of Special Needs Education*, 23:2, 157-166.
- Thompson, S. & Phillips, D. (2007). Reaching and Engaging Hard-to-Reach Populations With a High Proportion of Nonassociative Members. *Quality Health Research*, 17:9, 1292-1303.

